

REMINISCENȚE ALE UNEI LEGENDE

de OCTAVIAN LUCHIAN

Între interesantele piese dintr-o frumoasă colecție¹ am aflat o cutie de argint, frumos gravată, care nu a putut fi decât o tabacheră.

Privită în plan, este de formă dreptunghiulară (90/45 mm), colțurile ovalizate; înălțimea ei este de 26 mm. Capacul are balama continuă pe aproape toată lungimea.

Descrierea gravurilor

Pe capac, la exterior (fig. 1): Cetate în formă de poligon neregulat —, din zidărie de piatră, în „opus certum“, având turnuri pătrate cu metereze și creneluri, poarta de intrare cu boltă gotică. La colțul din stînga, bastion cu un străjer.

— Deasupra zidurilor apar, în incinta cetății, diverse acoperișuri dominate de turnulețe, dintre care unul mai central posedă steag desfășurat. În dreapta turn pătrat (de biserică?).

— În zona de centru, peste ziduri, chipurile a două femei îmbrobodite, avînd deoparte și de alta călugări bărboși, cu comanac pe cap. În stînga apar 3 oșteni înarmați cu sulite sau sinețe și — mai îndărăt — chipul unei femei și al unui tătar, ultimul — splendid realizat — cu mustați foarte lungi: una în jos, alta în sus. Aceștia din urmă închiuind, probabil, pe robi.

— În fața porții cetății, în atitudine proeminentă, un călăreț cu figura bătrînă și îngrijorată, pe cal spre dreapta, înveșmîntat în haină largă, purtînd pe cap căciulă înaltă cu penaj, cu paloșul ridicat. Îndărătul lui, un călăreț sunînd din corn; iar doi oșteni cu arbalet, arată cu mîna. La orizont vîlvătaiele războiului.

— În stînga, un grup de oșteni și țărani agitați se înarmează cu spade, sulite, arbalete și halebarde. Ei aclamă entuziast stema Mol-

¹ Mulțumim și pe această cale binecunoscutului colecționar Fr. Iosef Karoly, care a fost de acord cu studierea obiectului din colecția sa, obiect pe care-l prezentăm, în cele ce urmează.

dovei de pe scutul oval ridicat de un oștean aflat la marginea pădurii. Spre centru, la pământ, doi oșteni răniți (?)

În dreapta, un călăreț cu capul descoperit, pe cal strunit sărind în două picioare, agită paloșul deasupra capului, în fața unui grup de călăreți, ordonat așezați, înarmați cu sulite și purtând un drapel.

Inscripția, în jurul capacului :

МѢМА ЛѢИ СТЕФАН ЧЕЛ МАРЕ

Имѣендеиъ ѿе фѣнохъ Свуде а ѿмтра ѿн
Тешаѿѿ Нямъу. ха. 1484.

adică : Muma lui Ștefan cel Mare împiedică pe fiul său de a intra în cetatea Neamțului la 1484.

— Pe capac, în interior, ștampile mici, poansonate :

și

14

— *Părțile laterale* (fig. 2) sînt frumos ornamentate cu ramuri încolăcite, bogate în frunze și flori, imitînd broderiile de borduri în stil francez, din veacul trecut.

Partea laterală din față poartă, la mijloc, inițialele posesorului, în

caractere chirilice :

ИМА

— *Fundul tabacherii*, la exterior (fig. 3) prezintă o scenă de vînătoare.

În dreapta, lîngă un tufiș, adăpostit după stînci, un vînător ține pușca întinsă spre un tigru care, furios, și-a întors capul spre el. Din văzduh cade o pasăre. Înaintea tigrlui un cerb micuț, în fugă spre pădure. La orizont, o reprezentare nedefinită.

Scena principală, gravată pe capac, caută să înfățișeze acea legendă mult răspîdită în decursul vremurilor : refuzul Doamnei Oltea, mama lui Ștefan cel Mare, de a primi în cetate pe fiul ei, în clipe grele de restriște, precum și îmbărbătarea lui la luptă.

— Legenda a inspirat pe D. Bolintineanu în a sa memorabilă „Muma lui Ștefan cel Mare”, care ne este prezentă, — în amintire

și în suflet — și mai ales prin melodia ei, parțial inclusă și armonizată în frumoasa Rapsodie enesciană.

Istoriceste vorbind, faptul nu apare verosimil. În 1484, Oltea, mama lui Ștefan, era de mult moartă², iar Ștefan avea drept soție, din 1478, pe Maria Voichița care, deci, nu putea fi lingă soacră! De altfel, momentul cel mai critic în viața de mare războinic a lui Ștefan cel Mare —, când ar fi putut fi cazul unei încercări a lui, de a se adăposti în Cetatea Neamțului — a fost în 1476, după lupta de la Valea Albă și anume: „scrie letopisețul nostru că, după poticala lui Ștefan Vodă ce au pierdut războiul, de sîrg au strîns oastea ce au putut de grabă, și s-au dus după turci”...³.

Și epoca anului 1484 apare, de asemenea, în istoria Moldovei cu împrejurări grele: „... în 1484 o nouă campanie turcească condusă de sultanul însuși, acum Baiazid al II-lea, se îndrepta împotriva Moldovei”⁴ și mai departe: „Ștefan merge la Colomeea. De aici se înapoia în Moldova, cu acte scrise, cu promisiuni... (sept. 1485). În lipsa lui, o oaste turcească — după cronica lui Așîk-pașa-zadé, iarăși cu ajutoare din Țara românească — intrase în Moldova, prădînd și arzînd pînă la Suceava...”⁵.

*

Din cercetările întreprinse de noi, rezultă că gravorul s-a condus în execuția desenului de pe capacul tabacherii după litografia „inventată” de Gh. Asachi și desenată de Ion Müller, sau Miller⁶ și care a apărut la Iași în Litografia Albina în 1833⁷ (fig. 6), avînd subtitluri în limba franceză și în limba română (aceasta cu chirilice), iar în mijloc: stema Moldovei.

Din acel an, Miller era profesor „de desenul figurilor și al zugrăviturii”, la școala secundară de fete din Iași, unde fusese numit de

² Piatra de mormînt a Oltei, datată 4 noiembrie 1465, descoperită în 1898 la Mănăstirea Probota de prof. Const. Moisil, pe atunci student la Școala normală superioară. Oltea fusese îngropată la Schitul Sf. Nicolai din Poiană de unde — probabil în 1530, la construirea Mănăstirii — a fost adusă și pusă în prisma bisericii. A rămas acolo pînă în 1908 cînd a fost mutată în biserică, la locul cuvenit, adăugîndu-i-se și o placă comemorativă. Fotografiiile (fig. 4 și fig. 5) sînt luate după BCMI, 1908, an. I, nr. 4, p. 166, 167.

³ Gr. Ureche și Simion Dascălul, *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359—1595)*. Ediție revăzută de Const. C. Giurescu, Craiova, 1934, pag. 42.

⁴ *Istoria României*, II, Edit. Acad. R.P.R., pag. 528.

⁵ *Ibidem*, pag. 529.

⁶ Exemplarul aflat la *Cabinetul de Stampe al Bibl. Acad. R.S.R.*

⁷ Gh. Oprescu, *Grafica românească în sec. al XIX-lea*, vol. I, București, 1942, p. 97, 98.

Mitropolitul Veniamin Costachi ; iar în 1835 trece ca profesor de „desen” la Academia Mihăileană, atunci înființată⁸

Subiectul acestei planșe istorice (denumită atunci „tabel”) îi fusese inspirat lui Asachi din lectura unui pasagiu din *Istoria imperiului otoman* a lui Dem. Cantemir, pe cînd studia la Roma⁹.

„Tabelele” lui Asachi, cu diferite subiecte din istoria Moldovei, erau însoțite de broșuri explicative, avînd coperte colorate, cu vignete în peniță, litografiate, ce se difuzau în public, ceea ce constituia un aport important în opera de culturalizare de atunci și de trezire la viața adevărată a națiunii.

De aceea, nu este de mirare că i s-a cerut gravorului să reproducă, pe capacul tabacherei, scena istorică gîndită de Asachi și realizată de Miller.

Indiferent de unele nepotriviri față de model, gravorul — probabil rus, avînd inițialele numelui I. P. — a avut simțul proporției și al perspectivei, reușind să realizeze siluete în mișcare, să imprime figurilor — în mod lăudabil — expresia unor stări de moment, adăugînd — cu efect — chiar și elemente noi, ceea ce nu se constată — de pildă — la alte lucrări similare¹⁰.

Posesorul inițial al tabacherei avea inițialele numelui său : P. P. A. și desigur, era român, deoarece gravura reprezintă o temă patriotică autentic românească, la fel și textul inscripției este românesc.

Probabil, a fost un personaj din protipendada moldoveană din vremea Regulamentului organic sau ceva mai tîrziu (amestecul de litere chirilice și latine din inscripție pledează pentru aceasta).

Posibil, că era și pasionat vînător cu stagiul adevărat — sau numai unul cu visuri vînătorești și gînduri spre alte țări mai calde, după cum arată gravura pe fundul tabacherei.

Confecționarea tabacherelor împodobite cu ornamentații, sau scene comemorative, era la modă și în Țările Române, ca rezultat al influenței din țările vecine¹¹.

Astfel, ni s-a oferit ocazia reamintirii, atît a unor clipe zbuciumate din filmul istoriei, clipe rămase încă nedesluite în negura vremurilor, cît și a altora — de mai încoace — ale veacului trecut în plină efervescență a năzuințelor vieții moldovenești, spre libertate și unire.

⁸ Gh. Oprescu, *op. cit.*, p. 98.

⁹ Gh. Oprescu, *op. cit.*, p. 98 se referă la articolul lui Asachi din *Albina Românească*, 20 dec. 1845, p. 397.

¹⁰ Spre exemplu, în lucrarea *Cetatea Sucevii* de K. A. Romstorfer (în românește de Alex. Lapedatu). București, 1913, pag. 103, fig. 107 (fig. 7), apare desenul, puțin reușit, semnat Z. A. R.

¹¹ C. Moisil, *O amintire din războiul ruso-turc de la 1768—1774*, în *CNA*, an. VI, nr. 65—66, nov.—dec., 1925, pag. 61—64. (Tabachera din colecția M. Seulescu).

SOUVENIR D'UNE LÉGENDE

R É S U M É

L'auteur présente une boîte en argent gravée — une tabatière — appartenant maintenant à la collection de Fr. Joseph Karoly.

La gravure du couvercle représente une cité avec des tours et bastions. Au dessus des murs on voit les figures de deux femmes, moines portant toque ronde, soldats et esclaves.

Devant la porte de la cité un proéminent personnage à cheval, à gauche une foule de paysans qui s'agite, en vue de s'armer. À droite, un groupe des militaires déjà organisés.

Autour de la gravure une inscription en roumain en caractères cyrillique : „La mère d'Étienne le Grand empêche son fils d'entrer dans la cité Néamtzou en 1484”.

Les parties latérales sont décorées de motifs floraux, pareils au style français, contenant en face les initiales du possesseurs : „P.P.A.”. Au fond de la tabatière une scène de chasse. Le chasseur, à l'abri des roches, poursuit un tigre, un petit cerf s'enfuit dans la forêt, un oiseau tombe abattu.

L'article relève que la gravure du couvercle rappelle une légende qui n'est pas vraisemblable, car la mère d'Étienne le Grand était morte depuis 1465. Cette légende inspiré autrefois Bolintineanu dans une bienconnue ballade historique, puis Enesco inclut dans sa renommée „Rhapsodie Roumaine” quelques accents de la mélodie de celle là.

En ce qui concerne l'origine de cet objet, l'auteur — basé sur les caractéristique des inscriptions et d'après la facture du travail — est d'avis qu'il fut confectionné en Russie, vers la moitié du siècle passé, par un doué graveur („I.P.” d'près le monogramme du poinçon). Pour la scène représentée au couvercle, le graveur a eu comme modèle l'estampe lithographiée élaborée par Asachi-Miller, en 1833.

Le possesseur était un roumain, probablement appartenant à la protipendade moldave, peut être un passionné chasseur... La confection des tabatières ornementées, présentant des scènes historiques, était en vogue dans le dernier siècle. L'objet reste un intéressant témoin de la légende. Le graveur a démontré qu'il possédait le sens de la proportion, de la perspective, il réussit d'imprimer aux visages la juste expression du moment...

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — La gravure du couvercle.

Fig. 2. — Gravure avec des initiales, sur la partie latérale.

Fig. 3. — Gravure sur le fond.

Fig. 4. — L'épitaphe d'Oltéa, la mère d'Étienne le Grand.

Fig. 5. — L'inscription commémoratif, inauguré le 31 août 1908.

Fig. 6. — L'estampe d'Asaki et Miller, 1833.

Fig. 7. — Le dessin avec la cité de Néamtzou, dans un étude par K. A. Romstorfer.

OCTAVIAN LUCHIAN
REMINISCENTE ALE UNEI LEGENDE

Fig. 1. — Gravura de pe capac.

Fig. 2. — Gravura cu inițiale, pe partea laterală.

Fig. 3. — Gravura pe fundul tabacherei.

OCTAVIAN LUCHIAN
REMINISCENȚE ALE UNEI LEGENDE

Fig. 6. — Stampa lui Asachi-Miller, 1833.

Fig. 7. — <http://www.mdz.de/stadthd/> <http://www.Americanstorfer.com>